

PŘÍSPĚVEK K RANĚ STŘEDOVĚKÉMU OPEVNĚNÍ PRAHY

Jan Havrda

ÚVOD

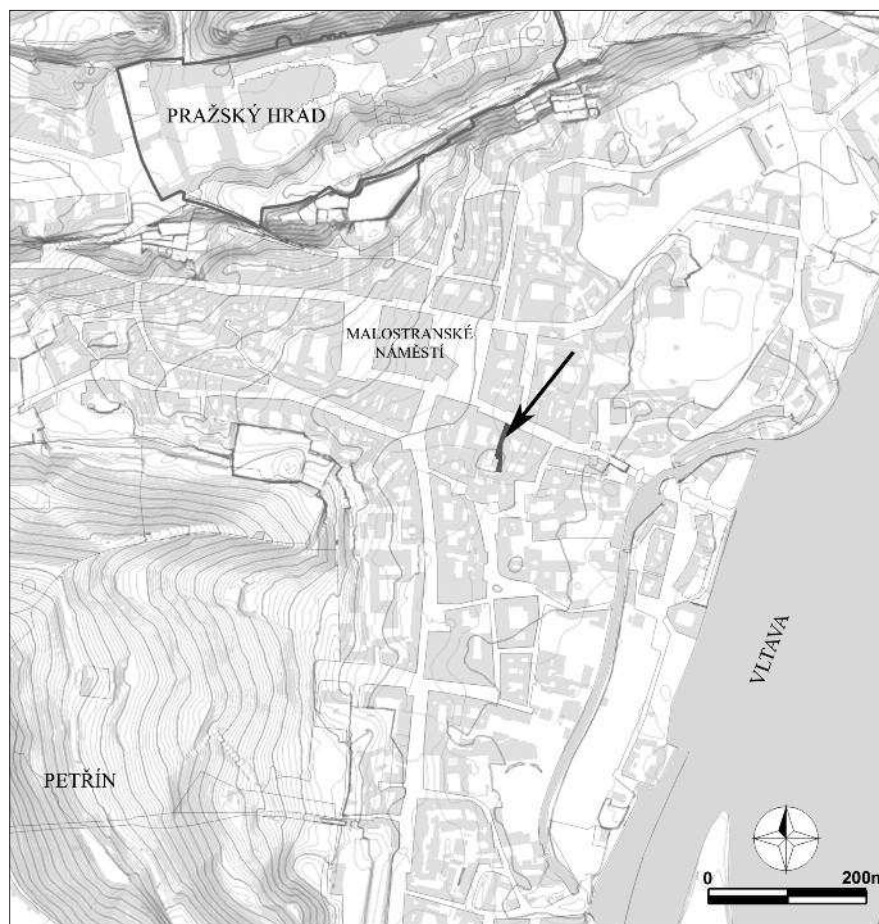
Záchranné archeologické výzkumy realizované od počátku devadesátých let minulého století na Malé Straně v Praze přinesly množství dosud neznámých informací a obohatily naše poznání této části pražské předlokační aglomerace (*Čiháková – Havrda v tisku*). Jedním z nejdůležitějších objevů bylo odkrytí raně středověké dřevohlinité fortifikace, která chránila obyvatele sídlící v západní, levobřežní části pražské kotliny na ploše Malé Strany. Nejstarší opevnění bylo objeveno při výzkumech J. Čihákové v devadesátých letech minulého století (*Čiháková 1999*). Hradba nalezená v Josefské ulici v domě čp. 42 byla popsána v rozsáhlejší souborné studii (*Čiháková 2001*). Další dvě lokality, ve kterých byla raně středověké hradba odkryta, byly alespoň předběžně publikovány (*Havrda – Podliska 2003; Havrda – Tryml 2006; 2007*). Nálezy z tohoto období (*obr. 2*) ukázaly, že tradiční sídelní areál pražského levobřeží byl po dlouhou dobu chráněn mohutným opevněním, které v průběhu let měnilo svoji podobu (naposledy souhrnně *Čiháková 2001; 2002*). Nejnovější informace o raně středověkém opevnění Pražského hradu a o problematice synchronizace vývoje Pražského hradu a Malé Strany přinesly studie I. Boháčové (*Boháčová 2001; v tisku*).

V roce 2007 byl objeven úsek dosud neznámé východozápadní linie opevnění, které se nalézalo mezi Mosteckou ulicí a Maltézským náměstím (*obr. 1*). Tato nově objevená hradba ležela 70 m jižně od hradby odkryté pod domy severní fronty Mostecké ulice a 240 m severně od hradby, která byla nalezena v bloku mezi Karmelitskou a Nebovidskou ulicí (*obr. 2; 13*). Přímo pod konstrukcí podlahy sklepa domu čp. 276 se objevilo hlinité těleso vyztužené dřevěnými rošty s čelní kamennou zdí. Datováno bylo dle nálezů keramiky a pomocí radiouhlíkové metody do 10. století. V příspěvku jsou dále porovnány všechny nálezy raně středověké hradby z prostoru Malé Strany a na základě nejnovějších nálezů proveden pokus o rekonstrukci systému fortifikace suburbia. Dále byl učiněn pokus vymezit rozsah opevněné plochy v 10.–11. století.

LOKALITY S NÁLEZY RANĚ STŘEDOVĚKÉ HRADBY

Josefská ulice, dům čp. 42

Poprvé byla na Malé Straně objevena raně středověká hradba v roce 1994. Přibližně uprostřed parcely domu na nároží Mostecké a Josefské ulice se nalézalo dřevohlinité těleso hradby s dřevěnou roštovou, místy i komorovou konstrukcí (*obr. 2:1; 12:1; 13:7*). Záchranný archeologický výzkum vyvolaný rozšiřováním stávajících sklepů vedla J. Čiháková. Zachováno zde zůstalo maximálně 0,75 m nejspodnější výšky hradby a 7,8 m šířky. Hradba probíhala rovnoběžkovým směrem a byla budována od jihu k severu ve třech stavebních etapách. Z nejstaršího pásu zůstalo zachováno 2,4 m šířky, jeho jižní ukončení bylo zničeno renesančním sklepem. Střední pás o šířce cca 3 m měl důkladnější dřevěnou konstrukci roštovou, navíc byl hojně proložen opukovými kameny. Rozlišeno zde bylo celkem 6 dřevito-kamenitých úrovní. Stavebně nejmladší pás o šířce cca 2 m obsahoval komorovou konstrukci. Vnitřní (severní) líc tělesa byl několikrát opravován, jedna ze starších oprav proběhla v době používání keramiky s límcovitými okraji tj. na konci 9. století. Poté, někdy v 1. polovině 10. století, byla na místě vnitřního líce vybudována konstrukce, interpretovatelná pouze jako dřevěná stěna-hradba?, a těleso hradby před ní bylo zplanýrováno. Čelní kamenná zeď dochována nebyla. Jižně od hradby byl situován příkop, který byl 9,7 m široký. Při vyhodnocení výzkumu zde autorka rozlišila příkopy dva. Příkop č. 1 hluboký minimálně 3,8 m, jehož spodní dokumento-

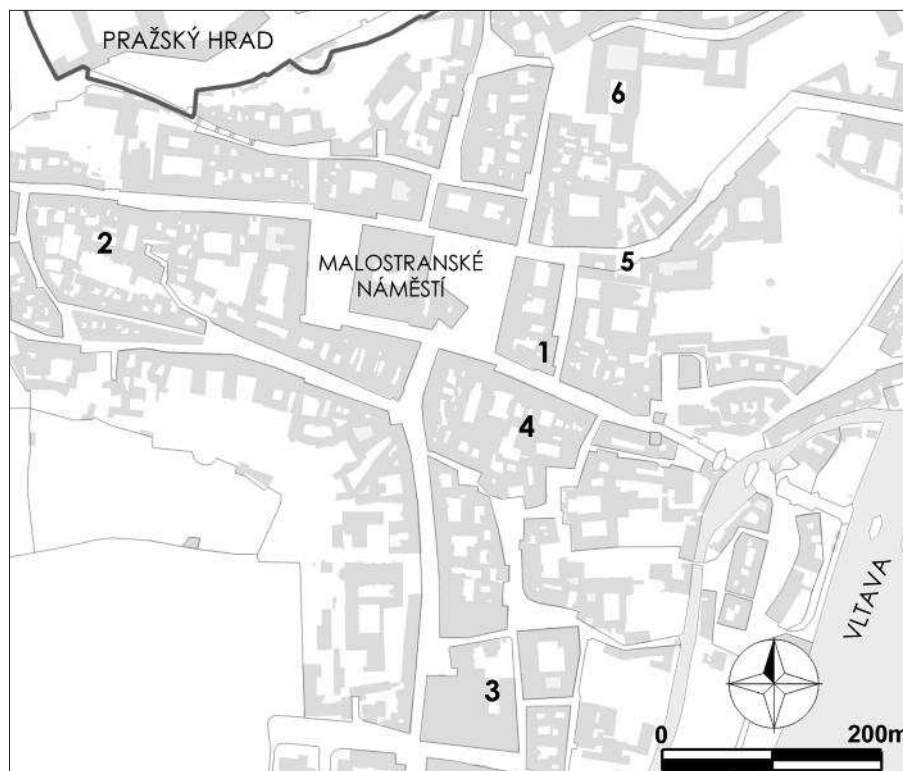
Obr. 1. Katastrální mapa Malé Strany. Šipka ukazuje na místo výzkumu na parcele domu čp. 276 v Mostecké ulici. Zobrazil J. Hlavatý

vaná část byla zanesena přirozenými sedimenty. Jeho dna nebylo ze statických důvodů dosaženo. Mladší příkop č. 2 hluboký 2,7 m byl vyplněn jednorázovým zásypem přemístěného podloží. Na bázi zásypu ležela destrukce opukových kamenů. V 11. století patrně již opevnění neexistovalo a v jeho prostoru bylo postupně založeno několik povrchových dřevěných staveb (Čiháková – Havrda 1995, 223–224; Čiháková 1999, 15–16; Čiháková 2001, 94–109).

Nerudova ulice, dům čp. 249

V roce 2002 byl objeven ve střední části Nerudovy ulice zatím nejzápadnější úsek raně středověkého malostranského opevnění (obr. 2:2; 13:1). Při výstavbě podzemních garáží byla odkryta v linii dlouhé 50 m fortifikace sestávající z hradby a příkopu. Pod novověkými násypy bylo nečekaně nalezeno rozměrné těleso dřevohlinité hradby. Maximální dochovaná výška byla 2,15 m, předpokládaná šířka činila 6–8 m, největší možná šířka tělesa nemohla dle terénní situace přesáhnout 8,5 m. Fortifikace sestávala z dřevěných roštů, které byly složeny z 0,1–0,2 m širokých dubových klád či trámů. Jednotlivá dřeva byla situována kolmo na průběh hradby. Zcela výjimečně se objevilo menší dřevo orientované shodně s průběhem hradby. Kolmé prvky (kůly či sloupy) v rámci konstrukce roštů nalezeny nebyly. Vlivem intenzivní dekompozice byla všechna ležatá dřeva velmi špatně zachována. Obvykle se projevila v podobě tenké vrstvičky dřevité hmoty mocné 1–4 mm. Část dřev se patrně nedochovala vůbec. Celkem bylo dokumentováno 11 úrovní roštů s tím, že vzdálenost mezi těmito úrovněmi se v nálezové situaci pohybovala v rozmezí 0,1–0,2 m. Prostor mezi rošty byl vysypán přemístěnými podložími svahovými hlínami, takřka bez druhotných příměsí. V místě při zadní (vnitřní) stěně hradby bylo snad místo roštové konstrukce použito konstrukce komorové. Konstrukci zadní (vnitřní) stěny tvořily dvojice mohutných sloupů (od sebe vzdálené 1,4–1,8 m), po kterých zůstaly kolmé nebo proti hradbě mírně ukloněné sloupové jámy vyložené opukovými kameny a dřevěné desky (fošny) o průměrné šířce 0,24 m, které byly vloženy mezi tyto sloupy a tvořily zadní stěnu tělesa opevnění. Ta se dochovala do výšky 1,4 m. Dřevěná konstrukce zadní stěny zanikla

Obr. 2. Výřez z katastrální mapy Malé Strany. Vyznačení míst, kde byla jednoznačně doložena raně středověká dřevohlinitá hradba. Lokality: 1. Josefská čp. 42, 2. Nerudova čp. 249, 3. Karmelitská čp 387-Nebovidská čp. 459, 4. Mostecká čp. 276. Na dalších místech je existence hradby pravděpodobná: 5. Letenská před čp. 29, 6. Valdštejnské nám. čp. 17. Zobrazil J. Hlavatý

při požáru a při výzkumu byla odkryta ve formě zuhelnatělých dřev, místy s patrnou původní strukturou. Oheň se nedotkl pouze její nejnižší 0,2 m vysoké partie, která byla již v době požáru kryta zeminou. Na jednom ze zuhelnatělých dubových sloupů bylo provedeno dendrochronologické měření, z kterého vyplývá, že strom použitý na stavbu hradby byl pokácen někdy po roce 940 (Kyncl 2002). Okrajová část vzorku byla však natolik poškozena, že nelze odhadnout počet letokruhů chybějících do letokruhu podkorního, který datuje rok kácení stromu. Přední (jižní) stěna hradby byla zničena nejpozději při výstavbě kamenných staveb. V místě, kde bychom jí očekávali, se dnes nachází jižní obvodová zeď jižního křídla paláce. Patrně byla tvořena čelní kamennou zdí vyskládanou z velkých opukových kamenů. Výrazná poloha opukových kamenů se nalézala rozprostřena na severním svahu příkopu jižně od hradby po celé délce zahrady paláce, je však nutno poznamenat, že netvořila nejstarší partii výplně (Havrda – Podliska 2003, 89–96). Jižně od hradby byla na dvoře domu čp. 517 v Břetislavově ulici (obr. 13:2) odkryta vnější hrana příkopu hradby (Havrda 2004a, 341).

Karmelitská ulice, dům čp. 387 a Nebovidská ulice, dům čp. 459

Plošně zatím nejrozsáhlejší malostranský výzkum byl proveden v místě bývalého dominikánského kláštera v jižní části Malé Strany, v prostoru vymezeném ulicemi Újezd, Karmelitskou, Hellichovou, Nebovidskou a Harantovou (dnes hotel Mandarin Oriental Prague). Výzkum přinesl nečekaný nález mohutného raně středověkého opevnění (obr. 2:3; 13:11) této části pražského levobřeží (Havrda – Tryml 2006; 2007). Objevená fortifikace se zde skládala z rozměrného příkopu, který se pod petřínským úpatím stácel ostře k severu (obr. 13:9, 10), a dřevohlinité hradby roštové konstrukce s čelní zdí vyskládanou z lomové opuky. Dno příkopu širokého 17–19 metrů, se nepodařilo zjistit ani s použitím geologické sondovací tyče. Minimální hloubka příkopu byla 6,3 metru. Dřevohlinitá hradba byla dokumentována v nejvýchodnější části zkoumané plochy, ve střední části bylo zachováno pouze její torzo, jinde byla zničena mladší aktivitou. Maximální povrch hradby byl zaznamenán pouze cca 0,8 m pod dnešní podlahou přízemí domu čp. 459. Průměrná výška dochované části hradby zde činila 0,9 m, pouze ojediněle až 1 m. Původní šířku hradby nebylo možno určit, minimálně však dosahovala 5,5 m. Její konstrukce byla tvořena kamenným čelem z lomové opuky, které bylo provázáno s horizontálně uloženými jednoduchými dřevěnými rošty s dřevy orientovanými kolmo k průběhu opevnění. Příčná dřeva doložena nebyla. Zadní stěna hradby se nedocho-

vala. Zachovaly se pouze relikty ze čtyř nejspodnějších roštů. Dřeva byla takřka úplně rozložena, zůstaly z nich pouze 1 mm silné pruhy dřevité hlinitoorganické hmoty. Prostor mezi rošty byl vyplněn hlinou získanou z podloží při hloubení příkopu. Jednalo se o polohy druhotně přemístěného půdního typu a přemístěné svahové sedimenty. V zadní (nejsevernější) části hradby dřevěné rošty dochovány nebyly, naopak zde byla využita jako výplňový (stavební) materiál i lomová opuka. Při výzkumu nebyly objeveny žádné doklady možných vertikálních prvků konstrukce hradby. Vnější líc dřevohlinité hradby tvořila minimálně 0,6–1,2 m široká kamenná zeď zbudovaná z lomové opuky pojené hlinou. Dochována byla pouze nejspodnější vrstva kamenů, která byla položena přímo na podloží, místy do mělkého výkopu. Konstrukčně byla čelní kamenná zeď hradby provázána s nejspodnějším rostem. Kromě několika omlétých drobných zlomků keramiky (raně středověkých i pravěkých) byl v tělese hradby nalezen jeden fragment železářské strusky (Havrda – Tryml 2006, 113–115). Zatím velmi předběžně je možné klást existenci této fortifikace někam do intervalu 10.–11. století, nejpozději ve 12. století zaniká. V nejsvrchnější partii výplně, ve vrstvě, která se uložila do již takřka zaplněného příkopu, byl nalezen denár Vladislava I. (1109–18, 1120–20).

Nejisté doklady existence hradby

Letenská ulice

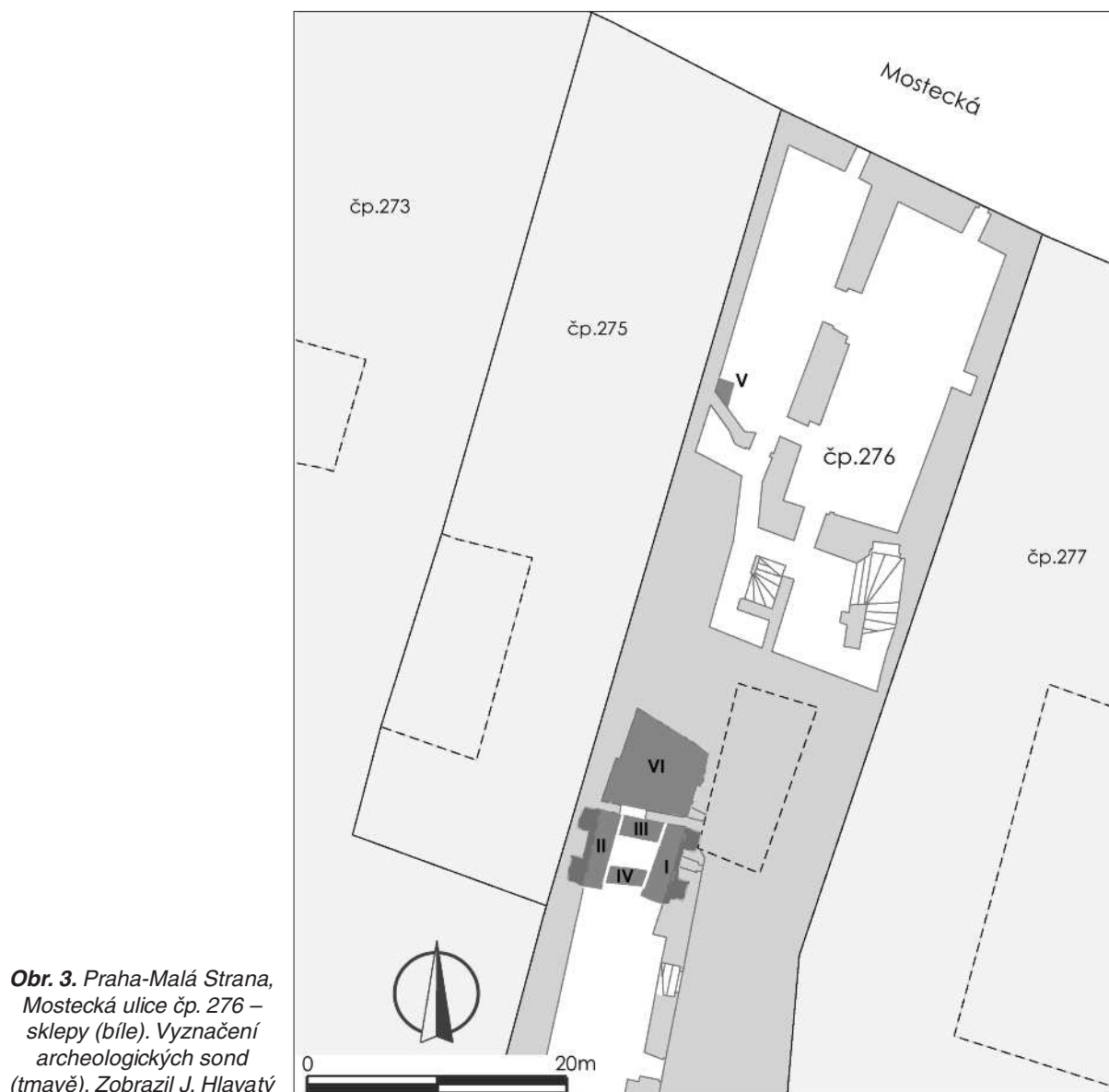
Při opravě kanalizace v listopadu 2005 byla vykopána šachta, která byla umístěna na dvoře domu čp. 34, proti závěru kostela sv. Tomáše (obr. 2:5; 13:12). Šachta byla hluboká 5,5 m (191,76–186,15). Z ní byla ražena 11 m dlouhá štola, která směřovala k severu pod Letenskou ulici k stávající kanalizaci. K nejstarší partii nadloží patřila kamenná konstrukce z velkých břidlicových a hlavně opukových kamenů kladených na hlinu, zahloubená 0,5 m do podložních svahových sedimentů. Dle několika drobných omlétých keramických zlomků je možné ji pouze rámcově datovat do raného středověku (9.–1. polovina 10. století?). Je nutno poznamenat, že do tohoto prostoru, na břehu zaniklého koryta Vltavy, je možno situovat linii raně středověké opevnění Malé Strany – dřevohlinitou hradbu s čelní kamennou zdí objevenou v domě čp. 42 (Havrda 2007a, 317).

Valdštejnské náměstí čp. 17 – Valdštejnský palác

Při rekonstrukci objektu pro potřeby Senátu Parlamentu ČR proběhl větší výzkum při stavbě nové trafostanice na jižním nádvoří paláce (mezi vstupním nádvořím a Feldovským domem), který vedla J. Čiháková. Podložím zde byly bahnité sedimenty, postupně přecházející ve svahové hlíny. Nejstarší dochované souvrství náleží dřevěné konstrukci liniové stavby (obr. 2:6; 13:8). Nejdříve byly vyhloubeny dvě nepravidelné jámy vyplněné dřevitou hmotou, mezi nimiž zůstal pruh původního terénu. Na něj byly vyskládány ploché opukové kameny poté překryté hlinou, do níž byly uloženy dvě paralelní půlkulatiny, vzdálené od sebe 0,6 m. Východní půlkulatina byla fixována svislými kolíky, jednoznačně dokládajícími její intaktnost v původním místě konstrukce. U západní půlkulatiny takovýto doklad schází. Obě základová dřeva jsou překryta souvrstvím s velkým množstvím prken, fošen a trámů z destrukce. Vodorovně ležící velký zašpičatělý kůl prokazuje nejen původní bytelnost konstrukce a její zajištění silnými kůly, ale i rozsah destrukce, při níž byly vytaženy ze země i masivní kůly, původně beraněné. Pravděpodobně byla nejen rozebrána nadzemní část stavby, ale byly odkopány i její základy, a původní terén byl snížen. Interpretace stavby jako dřevěné cesty neodpovídá nálezkové situaci, pravděpodobnější je její interpretace jako zbytku opevnění zbudovaného přibližně na přelomu 9. a 10. století (Čiháková – Tvrđík 2000, 363).

Hradčanské náměstí čp. 185/IV – Schwarzenberský palác

Existence a podoba opevnění sídelního prostoru západně od Pražského hradu náleží v současnosti k významným otázkám studia podoby raně středověké pražské aglomerace (Boháčková – Herichová v tisku). Při výzkumu Schwarzenberského paláce (obr. 13:15), který proběhl v letech 2003 a 2004, bylo zjištěno, že k nejstarším nadložním situacím, které byly zkoumány, patří mohutná kamenná destrukce, uložená na uměle sníženém podloží při jižní hraně hradčanské terasy. Tato destrukce byla rozebírána celkem ve čtyřech fázích, ze kterých pochází nálezy keramiky mladší doby hradištní. Za současného stavu zpracování výzkumu zatím není možné přesněji určit původní funkci této destrukce (Blažková-Dubská 2006, 320). Nelze vyloučit, že tato destrukce má spojitost s raně středověkým opevněním. Jednalo by se o úsek, který by plynule navázal na linii hradby známou z Nerudovy ulice čp. 249.

Obr. 3. Praha-Malá Strana, Mostecká ulice čp. 276 – sklepy (bíle). Vyznačení archeologických sond (tmavě). Zobrazil J. Hlavatý

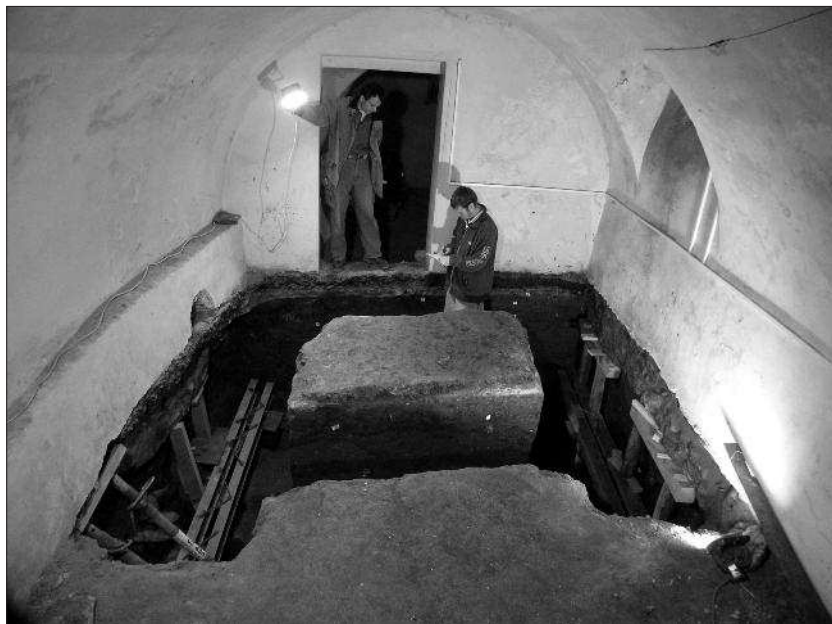
NOVÉ PRAMENY¹

Mostecká ulice, dům čp. 276

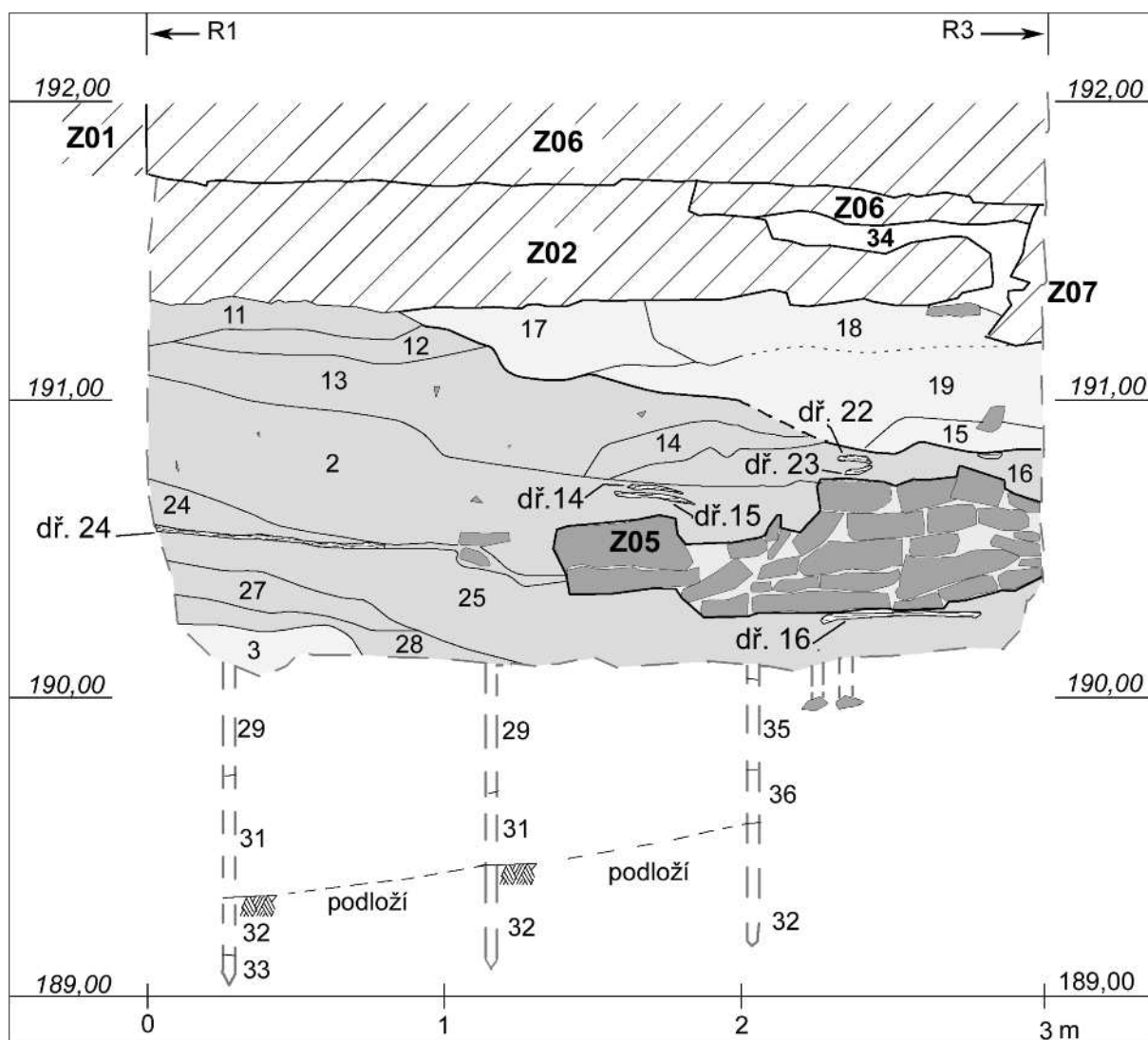
Okolnosti a lokalizace

V dubnu 2007 byl učiněn nález, který výrazně posouvá naše znalosti o raně středověké fortifikaci pražského suburbia. V rámci rekonstrukce domu čp. 276 v Mostecké ulici (*obr. 1; 2:4; 13:13*), 50 m východně od Malostranského náměstí, byly ve sklepě situovaném přibližně uprostřed dlouhé středověké parcely z důvodu statického zabezpečení objektu stavbou, bez vědomí archeologů vyhloubeny do hloubky cca 1,85 m dva nevelké výkopy o celkové ploše 6 m² označené jako sonda I a II (*obr. 3*). Další dva výkopy (sondy II a IV) byly již rozebrány archeologicky (*obr. 4*). Dokumentován byl i povrch středověkých situací,

¹ Nejnovější, zatím ještě nepublikovaný nález raně středověké hradby byl učiněn při výzkumu J. Čihákové ve sklepě Hartigovského paláce čp. 259, který se rozkládá mezi horním Malostranským náměstím a ulicí Tržiště (*obr. 13:4*). Nalezena zde byla část hradebního tělesa se zcela zetlelým roštem a s vnější čelní zdí. Předběžná krátká zpráva o nálezu byla uveřejněna na adrese: <http://www.archeopraha.cz/index.php?cid=189> (J. Čiháková: Raně středověká hradba pod Hartigovským palácem na Malostranském náměstí). Autorce výzkumu děkuji za laskavé poskytnutí informace o nálezu.

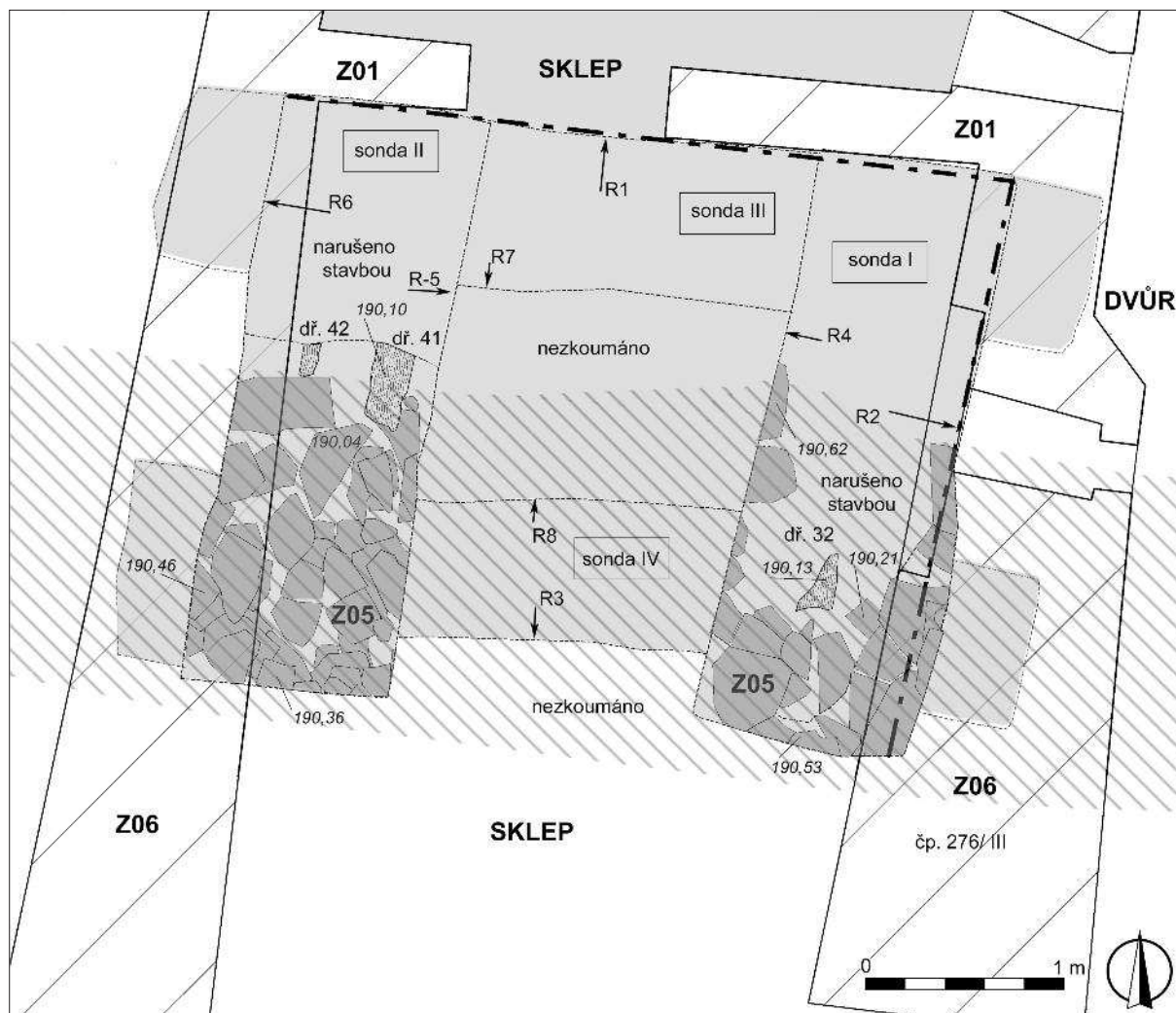
Obr. 4. Celkový pohled na plochu výzkumu. Sondy I, II, III a IV.
Foto M. Kalíšek

Obr. 5. Praha-Malá Strana, Mostecká ulice čp. 276. Příčný řez hradbou (R2), situovaný kolmo na její průběh. Těleso hradby – šedě, vpravo dole řez čelní zdi z lomové opuky, vlevo dole vrstva 3 – výplň staršího objektu. Povrch podloží byl ověřen geologickými sondovacími tyčemi. Zobrazil M. Kalíšek

Popis vrstev k obr. 5 (řez R2) a obr. 10 (řez R1)

vr. 1 okrová šedě šmouhatá prachovitá hlína, místy jílovitá, nahodile zrna opuky, břidlice, uhlíky, velmi vzácně hrudka vypálené hlíny, velmi tuhá, (původně svahový sediment), tvoří vrstvu mezi kameny čela hradby (součást tělesa hradby); **vr. 2** světle hnědá šedě flekatá písčítá hlína s četnými hrudkami žlutého jílu (1–5 cm), četné střípky opuky (do 2 cm), ojediněle pískovec, nahodile rezavé vysráženiny Fe, vzácně valoun (8 cm), uhlík, mazanice, keramika, velmi tuhá, extrémě ulehlá; **vr. 3** tmavě hnědá, organická prachovitá hlína s velmi četnými kousky nerozložených dřev (0,5–13 cm), s výrazným podílem organiky; středně ulehlá, tuhá, velmi vzácně keramika – nádoba s límcovým okrajem, vzácně valoun (5 cm), modré povlaky vivianitu; **vr. 4** břidlicová vyrovnávka pod podlahou či izolační vrstva, mocná průměrně 10 cm, šedočerné střípky ordovické břidlice o velikosti (1–4 cm), sypká, vzácně raně novověká keramika; **vr. 7** světlá maltová drť, písčítá, sypká, četné úlomky světle šedé vápenné malty (4–6 cm) a nahodile opuka (2–6 cm); **vr. 9** světle našedle hnědá prachovitá hlína, místy jílovitá, tuhá, nahodile hrudky žluté hlíny, nahodile střípky opuky, velmi vzácně uhlík, dřevo, mazanice; **vr. 11** tmavší hnědá jílovitoprachovitá hlína, tuhá, nahodile zrna a střípky opuky a příměs okrové jílovité hlíny (druhotně přemístěný svahový sediment), původně půdní typ; **vr. 12** tmavší hnědá jílovito-prachovitá hlína, tuhá, nahodile zrna a střípky opuky a příměs okrové jílovité hlíny (svahoviny), původně půdní typ (oproti vr. 11 světlejší); **vr. 13** tmavší hnědá jílovitoprachovitá hlína, tuhá, nahodile zrna a střípky opuky a příměs okrové jílovité hlíny (svahoviny), původně půdní typ (oproti vr. 11 více okrové jílovité hlíny); **vr. 14** okrová písčítoprachovitá hlína, tuhá, ojediněle zrna opuky, vzácně opuka (až 6 cm), ojediněle rozložené dřevo, původně svahový sediment; **vr. 15** tmavší hnědá jílovitoprachovitá hlína, tuhá, nahodile zrna a střípky opuky a příměs okrové jílovité hlíny (svahoviny), původně půdní typ, nahodile opuka (10×25 cm), chaoticky uložena; druhotně přemístěný půdní typ (popis jako vr. 11 plus: nahodile opuka 10×25 cm, chaoticky uložena; druhotně přemístěný půdní typ); **vr. 16** tmavě hnědá jílovitá hlína s příměsí (30 %) světle hnědé písčité hlíny, tuhá, místy patrná rozložená dřeva na řezu (tl. 0,3–13 mm; š. 10 cm); směs svahoviny a půdního typu; **vr. 17** žlutá jílovitá hlína, místy nehojná příměs šedé hlíny (10 %), vzácně zrna a střípky opuky; původně svahový sediment; **vr. 18** žlutá jílovitá hlína, místy nehojná příměs šedé hlíny (10 %), vzácně zrna a střípky opuky, ojediněle opuka (až 7 cm), struska (3 cm); původně svahový sediment; **vr. 19** našedle hnědá, flekatá hlína, četné polohy jílovité hlíny až jílu (prům. 2–12 cm), velmi četné drobné střípky opuky 1–2 cm (četnější než ve vr. 10 a 2), nahodile opuka (8–12 cm), vzácně úlomek rozloženého dřeva (destrukce tělesa hradby v místě čelní zdi); původně svahoviny (oproti vr. 5 příměs půdního typu a dřev); **vr. 23** střípky opuky (50 %), ojediněle úlomek (až 6 cm) ve světle hnědé prachovité hlíně, tuhé; původně svahový sediment; **vr. 24** světle hnědá šedě flekatá písčítá hlína s četnými hrudkami žlutého jílu (1–5 cm), četné střípky opuky (do 2 cm), ojediněle pískovec, nahodile rezavé vysráženiny, vzácně valoun (8 cm), uhlík, mazanice, keramika; velmi tuhá, extrémě ulehlá – přemístěná svahový sediment (oproti vr. 2 heterogennější); **vr. 25** okrově hnědá jílovitoprachovitá hlína, tuhá, četná zrnka břidlice i opuky, nahodile hroudy tmavšího půdního typu, vzácně mazanice (drobná), uhlík rezavé vysráženiny Fe, na povrchu četná dřeva – rošt; **vr. 26** světle hnědá, jílovitoprachovitá hlína, tuhá, poměrně homogenní, vzácně uhlík, mazanice, opálená opuka (2 cm); přemístěný svahový sediment; **vr. 27** nazelenale šedá jílovitoprachovitá hlína, tuhá, homogenní, na bázi i na povrchu dřeva; charakter spíše mírně bahňitého náplavu (přemístěného?); **vr. 28** nazelenale šedá jílovito-prachovitá hlína, tuhá, homogenní, na bázi i na povrchu dřeva; charakter spíše mírně bahňitého náplavu (přemístěného?), oproti vr. 27 nepatrně tmavší; **vr. 29** hnědá organická dřevitá hlína, tuhá, promíšená s šedou jílovitou hlínou, nahodile rozložené dřevo, uhlíky, vivianit (pozn. z vrstvy byl odebrán vzorek pro paleobotanickou makrozbytkovou analýzu); **vr. 31** tmavě hnědá prachovitá hlína, měkká, ojediněle uhlík, slídnatá, patrně obsah organiky, vzácně vivianit; **vr. 32** hnědá, slabě písčítá prachovitá hlína, velmi ulehlá, četná zrnka zvětralé břidlice, ojediněle zrna opuky; **vr. 33** hnědá, slabě písčítá prachovitá hlína, velmi ulehlá, četná zrnka zvětralé břidlice, ojediněle zrna opuky (oproti 32 méně břidlice); **vr. 35** hnědá prachovitá hlína, měkká, ojediněle zrno zvětralé opuky, vzácně uhlíky, ojediněle zrno mazanice; **vr. 36** okrová jílovito-prachovitá hlína, ojediněle se zrnky opuky a břidlice, velmi tuhá; charakter typické svahoviny, patrně přemístěná; **vr. 41** okrově hnědá prachovitopísčítá hlína, tuhá, ojediněle zrna a střípky opuky a rezavé vysráženiny Fe, ojediněle hrudky přemístěného půdního typu (jako vr. 39); **vr. 42** tmavě hnědá prachovitá hlína, tuhá (90 %), původně půdní typ; okrová písčítá hlína, tuhá (10 %), původně svahový sediment (jako vr. 38); **vr. 44** světle hnědá písčítoprachovitá hlína, velmi tuhá, s příměsí tmavě hnědé prachovité hlíny a žlutého jílu; **vr. 45** světle hnědá písčítoprachovitá hlína, velmi tuhá, s příměsí tmavě hnědé prachovité hlíny a žlutého jílu, 2 cm pod povrchem ležatá dřeva; **vr. 47** okrová prachovitojílovitá hlína, velmi tuhá, hnědě šmouhovaná, místy rezavé vysráženiny Fe, ojediněle střípky opuky; **vr. 51** šedá písčítoprachovitá hlína, extrémně tuhá, obsahuje zrnka opuky, vzácně valoun (o prům. 7 cm), dřeva ležatá i chaoticky položené štěpiny.

Obr. 6. Praha-Malá Strana, Mostecká ulice čp. 276. Půdorys odkryté konstrukce čelní kamenné zdi dřevohlinité hradby po začistění dna výkopů stavby (sonda I a II). Šedě – opukové kameny čelní zdi; hustá šrafa – rekonstrukce rozsahu čelní zdi hradby. Svrchní partii zdi tvořenou 4–5 řádky lomové opuky odstranila stavba před zahájením archeologického výzkumu. Některá z dřev roštu vyztuže hradby byla se zdí provázána. Vnější (jižní) líc zdi odhalen nebyl, nachází se vně sondy. Zobrazil M. Kalíšek

které se zde objevily po odstranění subrecentní konstrukce podlahy v zadní místnosti sklepa (sonda VI), tato plocha nebyla stavbou ohrožena a terénní situace zůstaly zachovány pod dnešní podlahou. V severním sklepe byla dokumentována jedna statická sonda (sonda V).

Terénní situace

Podlaha sklepa (niveleta 191,73) je pouze 1,7 m pod úrovní dnešního terénu. Přímo pod konstrukcí podlahy se nalézala vrcholně středověká stavební úroveň mocná 4–12 cm patrně současná s obvodovými zdmi sklepa vyzděnými z lomové opuky. Ta překryla hliněné těleso vyztužené dřevěnými rošty s čelní kamennou zdí (obr. 5). Zeď byla vyzděna z lomových opukových kamenů o průměrné velikosti 25×15×8 cm, nahodile až 40×30×10 cm a 10×10×5 cm; kameny byly vyskládány do nepravidelných vrstev. Pojivo tvořila hlína stejná jako materiál vlastního dřevohlinitého tělesa. Místy byly kameny kladeny na sebe bez pojiva (obr. 6 a 7). Zachováno bylo nejméně 5 řádků, pod dnem sondy je pravděpodobně dochováno dalších několik řádků. To bylo ověřováno sondovací geologickou tyčí. Maximální doložená výška čelní zdi by tak byla 1,3 m, bezpečně ověřená 0,8 m. Svrchní partie zdi byla odstraněna při mladším zásahu, pravděpodobně z důvodů dalšího využití stavebního kamene, a to patrně ještě v raném středověku. Její vnější líc nebyl v sondách odhalen. Minimální šířka čelní zdi byla 2 m. Dle analogie hradby z Karmelitské čp. 387 – Nebovidské čp. 459 (Havrda

– Tryml 2006, 115 – obr. 5; 2007, 246 – obr. 3) by šířka čelní zdi neměla tuto hodnotu výrazně překročit. Kameny zdi byly provázány s dřevy vyztužujícími vlastní hlinité těleso hradby. Konstrukce tak byla tvořena dřevěnými rošty (obr. 8 a 9). Dochováno bylo minimálně 5 úrovní roštů, které se skládaly z dřev orientovaných kolmo na čelní zeď. Nebyly nalezeny žádné vertikální prvky ani dřeva, která by byla rovnoběžná s linií tělesa (obr. 10). Dřeva byla velmi špatně zachována, jejich tloušťka nepřekročila 1–3 mm. Dřevní hmota byla takřka úplně degradována. Z celkem 31 odebraných vzorků dřev z konstrukce hradby se podařilo z důvodu značné koroze materiálu určit pouze 6 vzorků. Zastoupen zde byl pouze dub. V zásypu nad čelní zdí, který je datován keramikou ještě do raného středověku, bylo v jednom případě identifikováno i dřevo borovice (Hendrychová 2007, 5). Tuto stavbu je možno interpretovat jako raně středověkou hradbu, která byla situována jižně od Mostecké ulice, rovnoběžně s ní, tj. ve směru východ–západ. Zadní stěna hradby odkryta nebyla. Nachází se, snad dochována, v nepodsklepeném prostoru severně od zkoumaného sklepa. Existenci zadní stěny jsme se pokusili ověřit třemi sondovacími tyčemi, které jsme zarazili horizontálně pod základovou spárou severní zdi sklepa. Ukázalo se, že těleso hradby pokračuje ještě 0,5 m k severu. Nejmenší možná šířka hradby byla 7 m. Dochovaná výška hradby byla minimálně 1,3 m. Dno sondy bylo cca 0,5 m nad povrchem podloží. Povrch podloží pro raný středověk byl ověřen sondovacími tyčemi na niveletě 189,60.

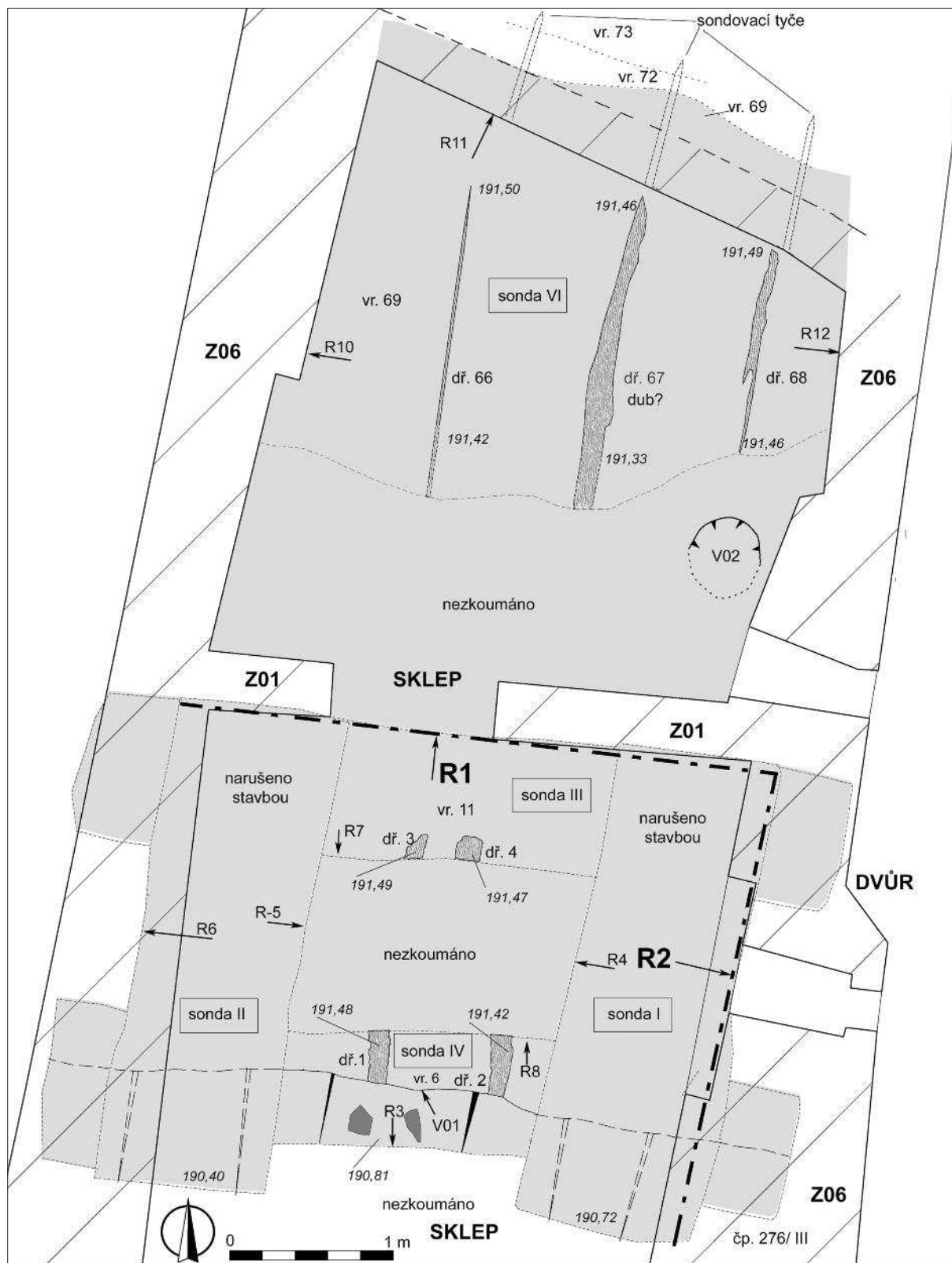
Obr. 7. Praha-Malá Strana, Mostecká ulice čp. 276. Část odkryté čelní kamenné zdi hradby v sondě II. Pohled od severu. Foto M. Kalíšek

Stratigrafická pozice hradby a nálezy

V předním (severním) sklepe domu, ve vzdálenosti 12 m od hradby byla zdokumentována starší statická sonda hluboká 0,4 m (obr. 3, sonda V). Pod podlahou zmíněného sklepa pod sídlištní vrstvou raně středověkého stáří byla na niveletě 189,80 identifikována až 20 cm mocná hlinitá poloha (sídlištní vrstva?, výplň mělkého objektu?) ležící přímo na podloží (niveleta 189,60). Ze zmíněné vrstvy byly získány 3 keramické střepy, z nichž pouze jeden zlomek bylo možno datovat, a to do mladší či pozdní doby bronzové, popřípadě do doby halštatské (obr. 11:9).² Obdobná keramika získaná patrně při hloubení příkopu se dostala i do tělesa hradby. Tyto nálezy dokládají pravěké osídlení lokality, jehož charakter i bližší časové zařazení zatím neznáme. Z oblasti Mostecké ulice pocházejí jak nečetné nálezy druhotně uložené pravěké keramiky, z posledních výzkumů je možno uvést např. výzkum v Mostecké ulici čp. 282 (Havrdá 2004b, 353), tak i ojedinělé intaktní pravěké objekty a uloženy, např. nálezy z domu čp. 278 v Mostecké ulici (Čiháková 2006, 333).

Při výstavbě hradby byl překryt starší středověký objekt. Na dně sondy I vykopané stavbou byl na jejím severním konci odkryt povrch vrstvy (vr. 3 a vr. 29), která se výrazně odlišovala od materiálu hradby. Tato vrstva byla znatelně tmavší s výraznou příměsí organického materiálu, makroskopicky byly rozpoznatelné úlomky dřev, uhlíky a další paleobotanický materiál, jehož analýzy se laskavě ujala V. Čulíková (Čulíková 2008). Kromě několika drobných zlomků zvířecích kostí byly ve vrstvě nalezeny keramické fragmenty z nádob, které lze zařadit ke keramice s límcovitě odsazeným okrajem, a to spíše k závěru výskytu těchto okrajů, nedlouho od nástupu keramiky s kalichovitým okrajem (obr. 11:14, 15). Tento morfologický tvar

² Za laskavou konzultaci a datování pravěké keramiky děkuji D. Dreslerové a M. Ernému. Všechny okraje a zdobené zlomky nalezené při výzkumu jsou vyobrazeny na obr. 11.

Obr. 8. Praha-Malá Strana, Mostecká ulice čp. 276. Půdorys konstrukce tělesa hradby (šedě). Rošt z dubových dřev se nalézá 5–25 cm pod bází podlahy sklepa. Terénní nálezná situace v sondě I a II byla narušena stavbou. Šípkami vyznačeny dokumentované řezy. Zobrazil M. Kalíšek

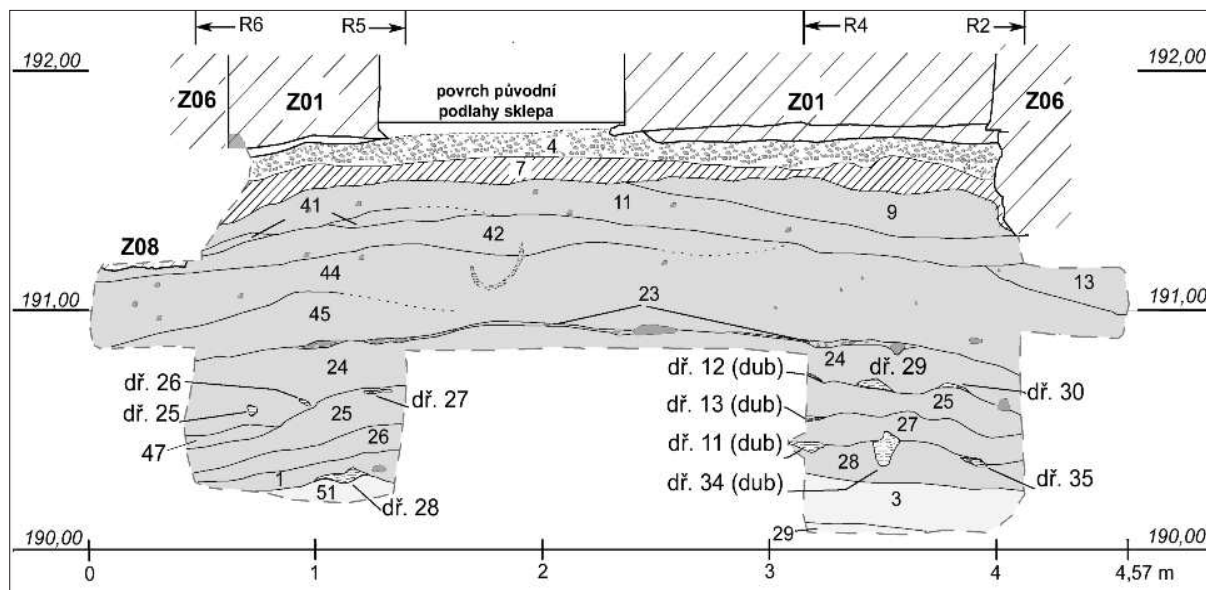
Obr. 9. Praha-Malá Strana, Mostecká ulice čp. 276. Zadní (severní) sklepní místnost (sonda VI), která následně nebyla více prohlubována. Pod podsypem podlahy sklepa se našlo těleso hradby s dřevěnou výztuží. Patrná tři nejsvrchnější dubová? dřeva situovaná kolmo na průběh fortifikace. Pohled od jihu.
Foto M. Kalíšek

okraje hrnců je v současné době pokládán za citlivý indikátor chronologického vývoje v rámci raně středověké sekvence pražské a centrální střeďočasné keramiky (Boháčová 1999, 698; 2001, 184; Čiháková 1984, 258–260; 2002, 744). Dle J. Čihákové nastupuje límcový okraj před koncem 9. století (Čiháková 2002, 744, pozn. 11). Identické morfologické tvary pocházející z nejstaršího (prvního) sídlištního horizontu předhradí Budče byly A. Bartoškovou označeny jako typ III, podtyp 1. Obecně byl autorkou analyzovaný stratifikovaný soubor keramiky z mladší fáze středohradištního období rámcově zařazen do konce 9.–1. poloviny 10. století (Bartošková 1997, 114, obr. 3). Další srovnání nabízí nálezy, zařazené do horizontu PH5, ze situací mladších než nejstarší dřevohlinitá hradba Pražského hradu (Boháčová – Čiháková 1994, 173–175). V souvislosti s vyzníváním keramiky s límcovitě odsazeným okrajem je třeba upozornit na debatu o době nástupu keramiky s kalichovitě profilovaným okrajem, kterou je možno rámcově klást do první části či průběhu 10. století (naposledy a s další literaturou Čiháková 2002, 745). Předběžně je možno nálezy z vrstvy (objektu) starší než nově objevená hradba v Mostecké ulici datovat do počátku či celé 1. poloviny 10. století.

Některé fragmenty byly zdobeny vlnicemi i rovnými liniemi provedenými jednoduchým rydlem (obr. 11:14, 16) či pásy rovných rytých linií provedených hřebenem (obr. 11:18). Objevily se i kombinace hřebenových pásů a jednoduché vlnice (obr. 11:17). Z hlediska technologie se jedná o dobře vypálenou, obtáčenou keramiku. Na povrchu se projevuje hrubší krupičkovitá textura, která je daná příměsí středně až hrubozrnného písku.

V tělese hradby, které bylo tvořeno překopaným materiálem podloží (výkop příkopu?) byl nalezen pouze malý počet nálezů. Celkem bylo nalezeno 27 drobných zlomků pravěké a raně středověké keramiky o průměrné velikosti 3–4 cm, většinou omletých. Třetina z pravěkých fragmentů je zařaditelná do mladší doby bronzové či pozdní doby bronzové popř. doby halštatské. Na povrchu šesti zlomků bylo patrné hřebenování, ve třech případech se vyskytlo tuhování na vnitřní straně (obr. 11:11, 12, 13). Větší část pravěkých střepů nebylo možné blíže zařadit. Z tělesa hradby pochází též několik většinou omletých raně středověkých keramických zlomků, z nichž na třech byla patrná výzdoba, a to vlnice a svazky rovných rytých linií (obr. 11:8, 9). Dále bylo nalezeno 12 fragmentů mazanice, 2 drobné zlomky neurčitelných železných předmětů, jeden zlomek bronzu a nepočetný drobný osteologický materiál. Z malého počtu uhlíků nalezených v materiálu hradby byly určeny následující dřeviny: 40 uhlíků dubu (*Quercus*), 3 uhlíky olše (*Alnus*), 2 uhlíky lísky (*Corylus*) a 1 uhlík jilmu (*Ulmus*) (Hendrychová 2007, 5). U nejzachovalejšího dřevěného fragmentu, který byl vyzvednut ze spodní partie tělesa hradby (obr. 10, dřevo č. 13), byl učiněn pokus o dendrochronologické datování. Vzhledem k malému počtu letokruhů, které byly úzké a málo variabilní, a vzhledem k poškozené struktuře dřeva (jednalo se o dub) je datování problematické (Dobry 2007a). Následně byl tento vzorek datován pomocí radiouhlíkové metody (Dobry 2007b; viz dále).

Obr. 10. Praha-Malá Strana, Mostecká ulice čp. 276. Podélný řez hradbou (R1), situovaný kolmo na jednotlivé úrovně dřevěných roštů. Popis: tečkovaně – vrstva 4, břidlicová drť (raně novověká úprava podlahy); šrafovaně – vrstva 7, stavební odpad (doklad stavební aktivity ve vrcholném středověku); šedě – vrstvy 1, 9–47 – těleso hradby; světle šedě (vpravo dole) – vrstva 3 (výplň staršího objektu). Některá konstrukční dřeva z výztuže hradby se podařilo druhově určit (dub). Zobrazil M. Kalíšek

Prostor v místě čelní kamenné zdi byl narušen výkopem, při jehož vyhloubení došlo k odstranění svrchní části kamenné zdi. Zásah byl hluboký minimálně 1,2 m, není však zřejmé, z jaké výšky byl zahlouben. Zaplněn byl obdobným materiálem, z kterého byla postavena hradba (druhotně přemístěné svahové hlíny). Nahodile i s příměsí úlomků opuky a drobných dřev. Ve výplni byla nalezena raně středověká keramika, stejná jako keramika z tělesa hradby (obr. 11:6, 7). Kromě keramiky, mazanice a kostí z objektu pocházejí i 3 malé kusy železářské strusky. Ta ve starších situacích chyběla. Výkop patrně vznikl záhy po skončení funkce hradby, kdy mohlo dojít k novému využití lomové opuky z čelní zdi.

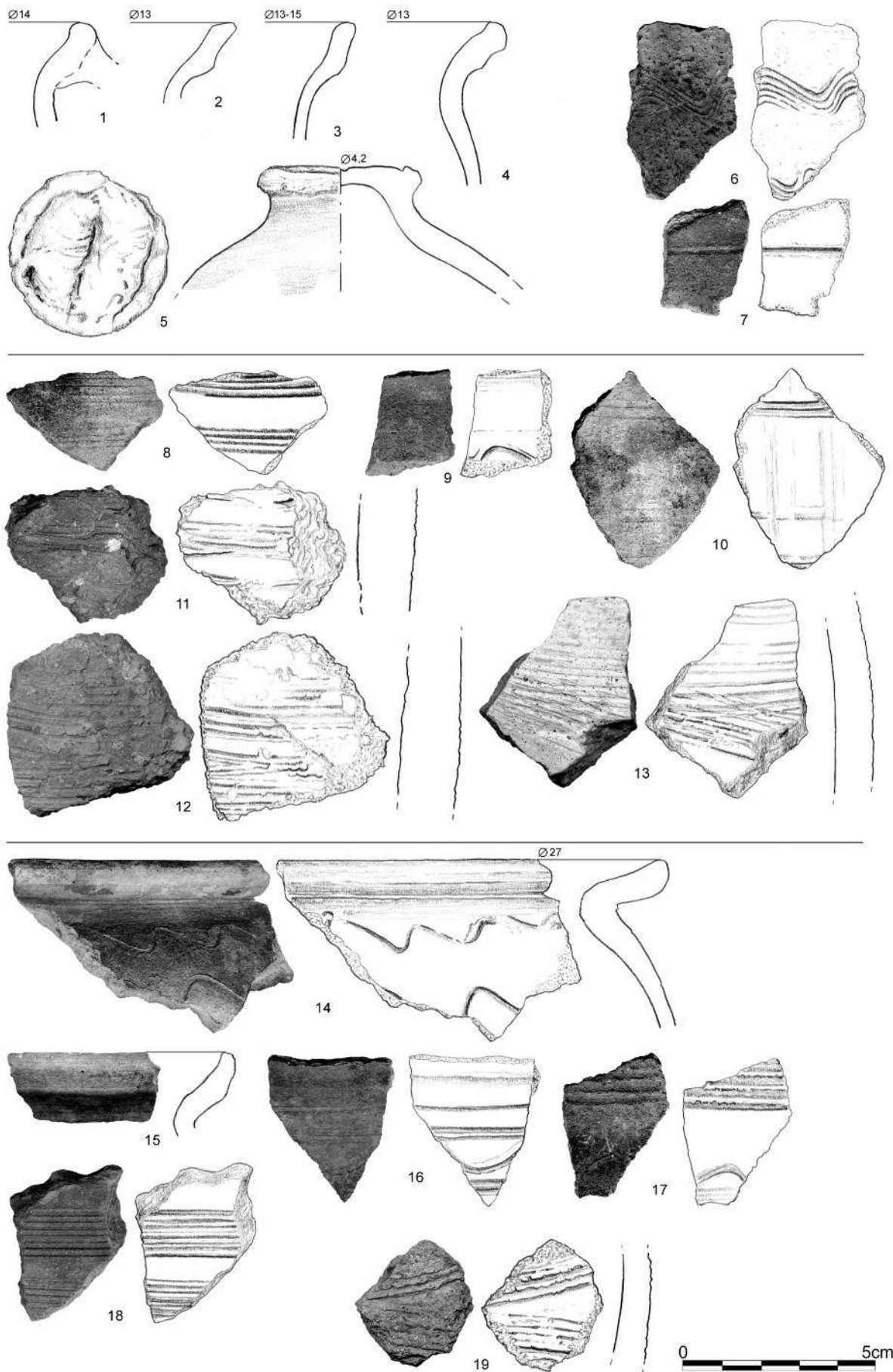
Pouze na jednom místě byl dochovaný povrch hradby, který se nacházel pod podlahou sklepa, narušen mladším objektem, a to sloupovou jámou, která obsahovala keramiku konce 13.–počátku 14. století (obr. 11:1–5). Těleso hradby bylo v celé odhalené ploše (18 m²) překryto staveništní vrstvou mocnou 0,1 m tvořenou maltovoopukovou drtí (niveleta 191,60). Několik zlomků keramiky datuje vznik této vrstvy do vrcholného středověku. Staveništní vrstvu překrývala 5–8 cm mocná poloha z drobných střípků břidlice. Jedná se pravděpodobně o konstrukci raně novověké podlahy sklepa. Byly z ní získány zlomky keramiky 16.–17. století. Snad je její vznik možno spojit s jednou z renesančních přestaveb domu. Přímo na této vrstvě ležela recentní dlažba.

Datování

Přesnější časové zařazení hradby z čp. 276 je obtížné. Byla postavena až po zániku zahloubeného objektu, který se nalézal pod ní a z jehož výplně byla vyzvednuta keramika ze závěru výskytu nádob s límcovitě odsazeným okrajem, kterou je možno rámcově zařadit do počátku či průběhu 1. pol. 10. století. Nečetné drobné keramické nálezy přímo z tělesa hradby nejsou chronologicky citlivé. Hradba, která ve zkoumaném úseku byla narušena sloupovou jámou s keramikou 2. poloviny 13.–14. století, musela přestat sloužit

Obr. 11. Praha-Malá Strana, Mostecká ulice čp. 276. Kresby nálezů, okraje a zdobené zlomky z keramických nádob. 1–5 vrcholně středověká keramika ze sloupové jámy, která narušila hradbu (V02 na obr. 8); 6 a 7 raně středověká keramika z objektu, který narušil čelo hradby; 8–13 raně středověká a druhotně přemístěná pravěká keramika z tělesa hradby; 14–18 raně středověká keramika z objektu staršího než hradba (vrstva 3); 19 keramika z pravěké sídlištní vrstvy ze severního sklepa domu (sonda V).

Kresba S. Svatošová, digitalizace V. Hlavatý

svému účelu nejpozději okolo poloviny 13. století v době lokace města Přemyslem Otakarem II.³, ale pravděpodobný je její výrazně dřívější zánik. Z výsledků radiouhlíkového datování dřeva z konstrukce hradby vyplynulo, že měřený vzorek náleží z 98,1% pravděpodobností intervalu 766–982 AD (kalibrované/kalendářní stáří) (*Dobry 2007b*).⁴ Na základě těchto sporých údajů je možné vznik hradby datovat někam do průběhu 10. století.

SROVNÁNÍ STAVEBNÍCH FOREM HRADEB

Objevená hradba je součástí doposud neznámé linie raně středověkého fortifikačního systému malostranského suburbia. Při srovnání stavebních forem jednotlivých odkrytých úseků raně středověkých hradeb v podhradí Pražského hradu (*obr. 2; 13 a tab. 1*) je nutno konstatovat značnou podobnost až identičnost nálezů hradby v Mostecké čp. 276 s opevněním v Nerudově ul. čp. 249 a Karmelitské čp. 387 – Nebovidské čp. 459. Dřevohlinitá hradba byla staticky zpevněna jednoduchou konstrukcí vybudovanou z vodorovně kladených roštů tvořených patrně výlučně dubovými dřevy. Čelní zeď byla vyskládána z lomové opuky, jejíž zdroj je možno hledat na blízkém Petříně či na Strahově. Jako pojivo byla použita hlína nebo byly kameny kladeny na sucho. Původní šířka čelní zdi se pohybovala okolo 1–2 m. Zadní stěna dochována nebyla (Mostecká čp. 276 a Karmelitská čp. 387 – Nebovidská čp. 459) nebo ji tvořila dřevěná konstrukce, desky vložené mezi dvojice sloupů (Nerudova čp. 249). Vlastní těleso hradby bylo vybudováno tak, že rošty byly vysypány přemístěnými podložními hlinitými sedimenty reprezentovanými místními svahovými uloženinami, ojediněle s příměsí horizontu A půdního typu či půdního sedimentu. Tento materiál byl získán při hloubení příkopu před hradbou, v případě Nerudovy čp. 249 i za hradbou. Pouze ojediněle se ve výplni objevila i nepatrná příměs opukových kamenů. Původní šířka hradby se v její spodní části pohybovala okolo 8 m. Výšku přesněji odhadnout nelze (4–5 m?). Opevnění z Josefské čp. 42 vykazuje větší míru odlišnosti. Hradby z dalších lokalit (Letenská ul. u čp. 34 a Valdštejnské n. čp. 17) jsou pro fragmentárnost nálezů obtížně porovnatelné.

DISKUZE

Z hlediska historické topografie je nutno poznamenat, že zmíněná lokalita (parcela domu čp. 276) se nalézá v bezprostřední blízkosti významné dálkové komunikace vedoucí k jednomu z mála možných přechodů přes Vltavu (*Čiháková – Havrda v tisku*). Pro starší období je v blízkosti Karlova mostu předpokládán brod (*obr. 12 a 13*). Brod byl následně nahrazen dřevěným mostem, o jehož existenci se pro 10. století zmiňují svatováclavské legendy (s citacemi podrobněji *Dragoun 2007, 27*). Tento most sloužil až do doby výstavby prvního pražského kamenného (Juditina) mostu postaveného na počátku 2. poloviny 12. století. Objevená dřevohlinitá raně středověká hradba je situována pouze 70 m jižně od hradby, která byla objevena při archeologickém výzkumu v domě čp. 42 na nároží Mostecké a Josefské ulice (*Čiháková – Havrda 1995, 223*). Tato fortifikace byla publikována autorkou výzkumu v souhrnné studii, v které byly také prezentovány jednotlivé fáze linie opevnění objevené v devadesátých letech minulého století při jižním okraji Malostranského náměstí. Fungování starší fáze fortifikace (příkop č. 1) bylo zařazeno do průběhu 9. století. Na konci 9. století již existuje příkop č. 2, který zaniká v 1. polovině 10. století (*Čiháková 2001*). Zda mladší fáze fortifikace v Josefské čp. 42 a fortifikace v Mostecké čp. 276 mohly existovat nějakou dobu

³ Písemné prameny přímo nezmiňují realizaci hradebního pásu kolem Malé Strany. Pouze na základě rekonstrukčních úvah je výstavba opevnění nově lokovaného města kladena do blíže nespecifikovaného časového úseku po roce 1257 (*Podliska – Havrda – Kovář 2003, 45*). Na základě výpovědi archeologických pramenů byla výstavba některých úseků tohoto opevnění zasazena dokonce před polovinu 13. století (*Čiháková 2000; 2001, 48*). Tato nová hradba se nalézala pouze 5–12 m jižně od své raně středověké předchůdkyně, která však mohla zaniknout výrazně dříve. Při rekonstrukci domu nebyly objeveny žádné konstrukce z 13. století. Vrcholně středověká hradební zeď byla patrně zničena při renesančních stavebních aktivitách.

⁴ Radiouhlíkové datování metodou AMS (hmotová spektrometrie s tandemovým urychlovačem – metoda vhodná pro velmi malé vzorky) bylo provedeno v Poznaňské radiokarbonové laboratoři (prof. T. Goslar). Výsledek stanovení hodnoty konvenčního radiouhlíkového stáří byl 1175±30 BP (ref. č. vzorku: PRG 07007). Po kalibraci, kterou provedl J. Dobry, s využitím zpřesněné referenční křivky OxCal v4.0.5 Bronk Ramsey (2007), je 68,2% pravděpodobnost, že stáří vzorku je 782–891 AD, 95,4% pravděpodobnost, že náleží intervalu 774–965 AD a z 98,1% pravděpodobností intervalu 766–982 AD (*Dobry 2007b*).

Tab. 1. Srovnání jednotlivých odkrytých úseků raně středověkých hradeb malostranského suburbia

lokality/výzkum	počet stavebních fází	původní šířka	konstrukce výztuže	přední stěna	zadní stěna	materiál tělesa hradby
Josefská čp. 42	3	7,8 m	roštová (6 úrovní) v mladší fázi komorová	nedochovaná (v příkopu opuková destrukce)	? (dřevěná?)	hlína, méně i opuka
Nerudova čp. 249	1–2	6–8 m	roštová, dokumentováno 11 úrovní roštů z dubových dřev, konstrukce komorová v zadní části	nedochovaná (ve výplni příkopu opuková destrukce)	dřevěná, desky vložené mezi dvojice sloupů	hlína, nepatrně opuka
Karmelitská čp. 387 – Nebovidská čp. 459	1	min. 5,5 m	roštová, dokumentovány 4 úrovně roštů	čelní kamenná zeď z opuky široká 0,6–1,2 m, ve výplni příkopu opuková destrukce	nedochovaná	hlína, nepatrně opuka
Mostecká čp. 276	1	min. 7 m	roštová, dokumentováno 5 úrovní roštů z dubových dřev	čelní kamenná zeď z opuky široká min. 2 m	neodkryta	hlína
Letenská (u čp. 34)	?	?	?	čelní kamenná zeď z opuky?	?	opuka
Valdštejnské n. čp. 17	?	?	rošt? + kůly	neodkryta	?	hlína, opuka, dřevitá hmota

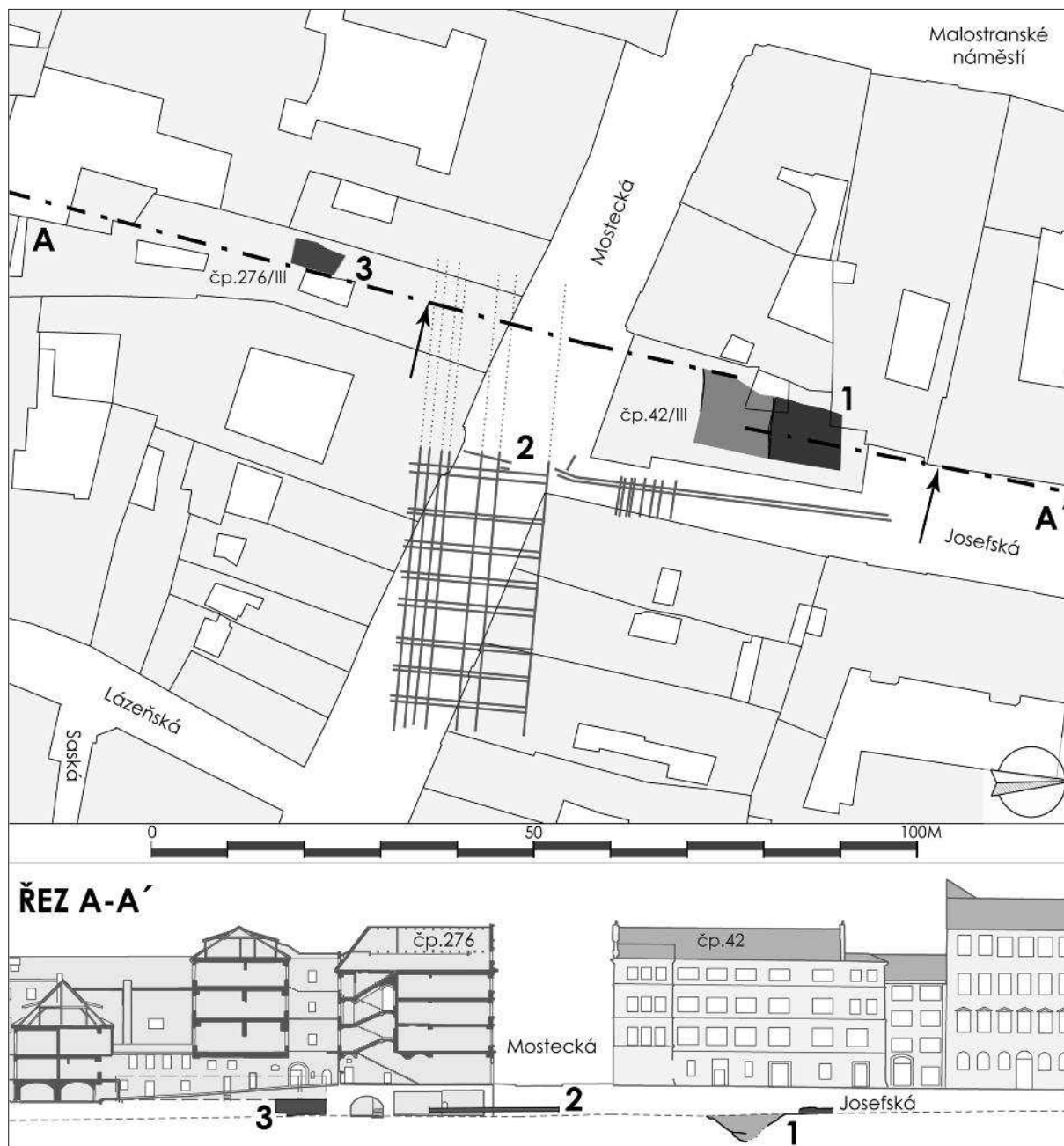
souběžně či následně je obtížně řešitelné a snad to ukáže další bádání. V případě současnosti by se mezi oběma liniemi vzdálenými od sebe pouze necelých 100 m nalézal opevněný prostor nástupu přes řeku – archeologicky doložená a dendrochronologicky datovaná dřevěná komunikace, která plnila svoji funkci od konce 9. století (Čiháková – Dobrý 1999, 339). Tento prostor by zaujímal rozlohu pouze 1,6 ha. Druhou možností je, že jižnější hradba byla postavena po či v průběhu zániku dřevohlinité hradby v Josefské čp. 42, která následně mohla být nahrazena dřevěnou stěnou (Čiháková 2001, 45). Při tomto rozšíření by se tak plocha nástupu k přechodu přes řeku (seřadiště obchodních karavan) dostala do vlastního opevněného suburbia (obr. 12). Možnou podobu průběhu opevnění malostranské sídelní aglomerace ukazují obr. 13.

ROZSAH OPEVNĚNÍ

Je zjevné, že sídelní rozvoj levobřežní části pražské kotliny byl limitován morfologií a pozicí tohoto území, které je z jedné strany vymezeno tokem Vltavy, respektive jejího zaniklého holocenního koryta a z druhé strany svahy Petřína a hradčanského ostrohu. Plocha vhodná k dalšímu rozvoji se nalézala na jih od nejstaršího jádra suburbia. Geomorfologie tak zásadně determinovala rozvoj sídelního areálu pod Pražským hradem.

Nejstarší doložená hradba suburbia vymezovala plochu o výměře 17,1 ha (centrální část podhradí – širší areál Malostranského náměstí, tzv. „historické jádro“).⁵ Vybudováním další východozápadní linie hradby v prostoru mezi Mosteckou ulicí a Maltézským náměstím, 70 m jižně od starší fortifikace, se zvětšila opevněná plocha suburbia pouze o 1,6 ha. Lze předpokládat, že toto nevelké rozšíření nesloužilo k zástavbě, ale jako prostor komunikační. Do hradeb se tak dostala plocha nástupišť (seřadiště obchodních karavan) před přechodem přes řeku. Po určité době, došlo k dalšímu rozšíření na jih a to o 240 m a do opevnění jižního předpolí aglomerace se tak dostala plocha o velikosti 7,5 ha (část jižní Malé Strany, zaujímající širší okolí Maltézského náměstí). V rámci vymezení jižního areálu neznáme jednoznačně průběh fortifikace v prostoru ulice Tržiště. Pakliže by zde opevnění probíhalo více k západu, celková plocha by se zvětšila pouze nepatrně (Havrda – Tryml 2006, 117). Otázkou zůstává současnost některých linií opev-

⁵ Do plochy byl zahrnut celý jižní svah ostrohu Pražského hradu až po hypotetickou západní linii fortifikace, která se mohla napojit na jihozápadní část opevnění hradu. Druhá, patrně pravděpodobnější možnost je, že opevnění nenavazovalo na fortifikaci Pražského hradu, ale pokračovalo dále k severozápadu.

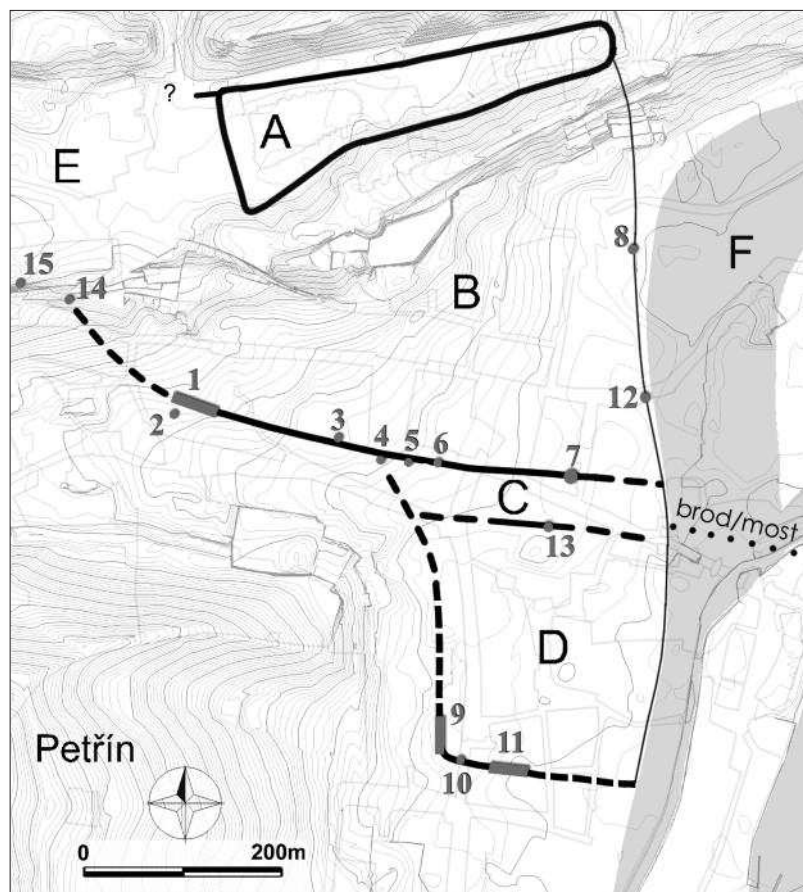

Obr. 12. Praha-Malá Strana, Mostecká ulice. Prostor nástupu k přechodu přes řeku – dřevěná cesta a raně středověké fortifikace: 1. hradba a na jih od ní se nacházející příkop (Josefská čp. 42 – upraveno dle Čiháková 2001, 98–102), 2. dřevěná cesta (Čiháková – Dobrý 1999, 344, 345), 3. hradba (Mostecká čp. 276). Na řezu A–A' čárkovaně rekonstruovaný povrch podloží

nění. Vytvořen by tak byl na určitou kratší dobu vícedílný areál. Druhou možností je, že se jednalo o postupné fáze rozšiřování opevněného prostoru, kdy mladší fortifikace nahradila ve své funkci starší a ta zanikla. Zánik hradby je archeologicky datován pouze u nálezů v Josefské ulici čp. 42, a to před polovinu 10. století (Čiháková 1999, 16–17; Čiháková 2001, 42–43).

Jednoznačně prokázané raně středověké osídlení se nacházelo i na vrcholové partii hradčanské ostrožny (např. Tomková 2000; Boháčová *v tisku*; Boháčová – Herichová *v tisku*). Problematika opevnění západního předhradí – přibližně v místech dnešních Hradčan (plocha cca 9,6 ha) – není uspokojivě vyřešena. Západní předhradí nemá, až na jeden náznak, jímž je nejednoznačně interpretovatelná kumulace opukových kamenů v prostoru dnešního Schwarzenberského paláce čp. 185/IV (Blažková-Dubská 2006,

Obr. 13. Opevněné suburbium v levobřežní části pražské kotliny v 10.–11. století. A – Pražský hrad (podle Boháčová v tisku); B – centrální část Malé Strany; C – rozšíření k jihu – prostor nástupu k přechodu řeky (dnešní Mostecká ul.), D – jižní část Malé Strany, E – hradčanské předhradí, F – v raném středověku částečně funkční, dnes zaniklé holocenní koryto Vltavy. Poloha brodu/dřevěného mostu přes Vltavu hypotetická. Nálezy dokládající raně středověkou fortifikaci: 1 – Nerudova čp. 249; 2 – Břetislavova čp. 517; 3 – Malostranské nám. čp. 258; 4 – Tržiště čp. 259; 5 – Malostranské nám. čp. 263; 6 – Malostranské nám. čp. 266; 7 – Josefská čp. 42; 8 – Valdštejnské nám. čp. 17; 9 – Karmelitská čp. 529; 10 – Újezd p.č. 1053; 11 – Karmelitská čp. 387-Nebovidská čp. 459; 12 – Letenská před čp. 34; 13 – Mostecká čp. 276; 14 – Nerudova čp. 226; 15 – Hradčanské nám. čp. 185/IV. Zakresleno do současného vrstevnicového plánu s vyznačením dnešní uliční sítě. Dle podkladů autora zobrazil J. Hlavatý

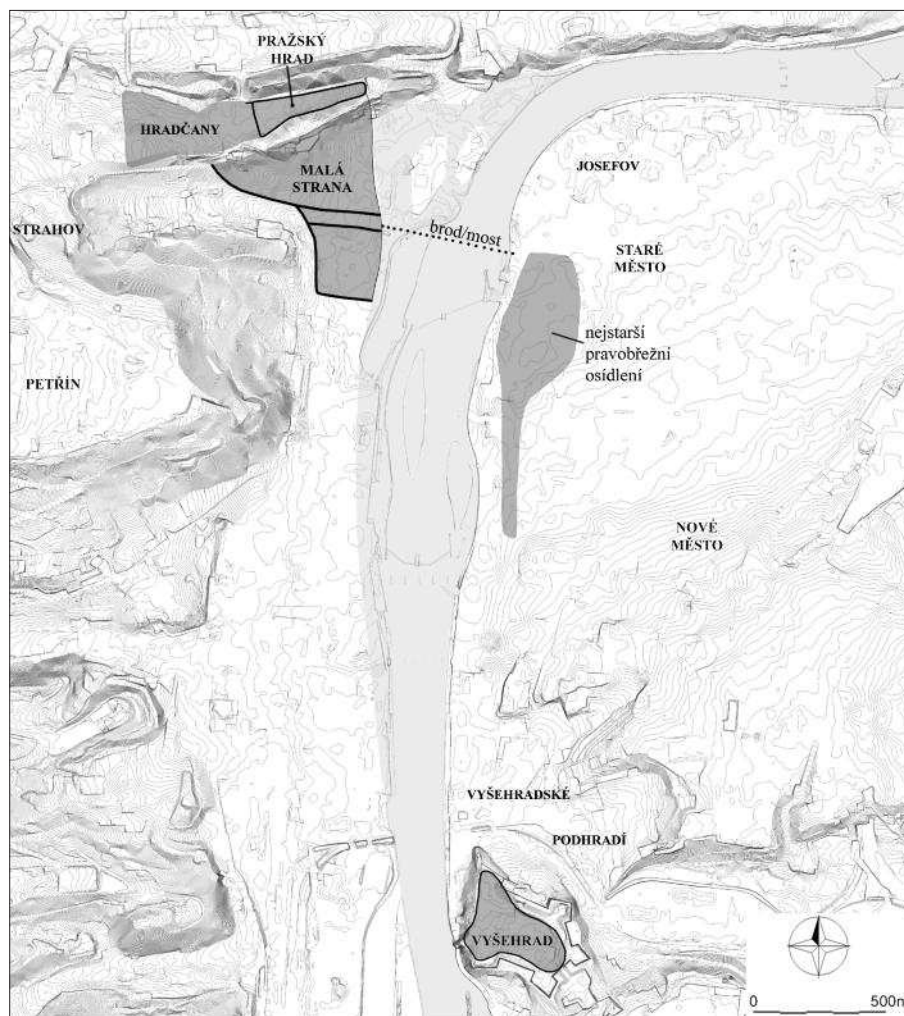

320), opevnění doloženo (obr. 13:15). V případě, že by se jednalo o doklad fortifikace, navazovala by tak hypoteticky směrem na jihovýchod na útvar objevený při archeologickém výzkumu na parcele nejzápadnějšího ze severní fronty domů v Nerudově ulici (objekt čp. 226), kde svrchní část archeologického nadloží o mocnosti cca 1 m odstranila stavba před příchodem archeologů. Po začištění plochy byla odkryta pouze torza několika zahluobených objektů z 2. poloviny 13.–14. století. Na profilu dokumentovaném pod severní ohradní zdí dvorku, tj. opěrnou zdí tvořící jižní vymezení ulice Ke Hradu (obr. 13:14), byla zaznamenána deprese ve skalním podloží interpretovaná jako přirozená strž (Havrdá 2007b, 324). Její šířka přibližně 0,9 m nade dnem byla 4 m a minimální hloubka 1 m. Vyplněna byla svahovými hlínami. Při vzorkování profilu nebyly získány žádné artefakty, které by umožnily datovat zaplnění zmíněné deprese. Nelze vyloučit, že tento útvar mohl v raném středověku sloužit jako součást fortifikace, jejíž nejbližší úsek vzdálený 160 m jihovýchodně byl objeven na parcele domu čp. 249 v Nerudově ulici.

Pro doplnění rozsahu plochy raně středověké pražské aglomerace (10.–11. století) je možné uvést velikost obou hradů. Plocha Pražského hradu v 10. století bez části ostrohu u kostela P. Marie byla 3,4 ha (Boháčová v tisku, obr. 2). Necelé 3 km vzdálený Vyšehrad se rozkládal v raném středověku na území o velikosti 7,5 ha (Sláma 1988). Velikost opevněného raně středověkého suburbia by tak byla 36 ha, připočteme-li Pražský hrad, je nutno počítat s opevněnou plochou okolo 40 ha (obr. 14).

ZÁVĚR

Přesnější rekonstrukce opevnění raně středověké aglomerace není zatím možná. Jako obtížné, hlavně pro malý počet dobře datovatelných situací, se v současném stavu zpracování nedávno realizovaných výzkumů jeví hlavně chronologické zařazení jednotlivých linií fortifikace či jejich částí, popřípadě doložení možné současné existence těchto linií. Záchrané archeologické výzkumy v malostranské části Pražské památkové rezervace, které stále přinášejí nové podstatné informace, ukazují na nebývalou dynamiku raně středověké sídlištní protourbanizované aglomerace na vltavském levobřeží.

Obr. 14. Rekonstrukce opevnění pražské aglomerace v 10.–11. století s vyznačením hlavních sídlištních celků

PRAMENY A LITERATURA

- Bartošková, A. 1997:* Keramický soubor z počátků raně středověkého osídlení budečského předhradí, *Památky archeologické* 88, 111–141.
- Blažková-Dubská, G. 2006:* Praha 1-Hradčany, Hradčanské náměstí čp. 185/IV – Schwarzenberský palác. In: *Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2003–2004, Pražský sborník historický* 34, 320–321.
- Boháčová, I. 1999:* Archeologický areál pod III. nádvořím Pražského hradu. Poznámky k jeho významu a vypovídací hodnotě jeho pramenů v kontextu studia raně středověkého hradu Praha, *Archeologické rozhledy* 51, 692–714.
- Boháčová, I. 2001:* Pražský hrad a jeho nejstarší fortifikační systémy. In: *Mediaevalia archaeologica* 3. Pražský hrad a Malá Strana. Praha, 179–301.
- Boháčová, I. v tisku:* Pražský hrad a Malá Strana a problém synchronizace jejich vývoje. In: *Spotkania Bytomske* 6, Wrocław.
- Boháčová, I. – Čiháková, J. 1994:* Gegenwärtiger Stand des Entwicklungsschemas der Prager frühmittelalterlichen Keramik aus den ältesten Entwicklungsphasen der Prager Burg und ihrem Suburbium auf dem linken Moldau-Ufer. In: *Č. Staňa (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. ITM I.* Brno, 173–179.
- Boháčová, I. – Herichová, I. v tisku:* K problematice archeologického studia raně středověkého sídelního areálu v západní části hradčanského ostrohu, *Archeologické rozhledy*, v tisku.
- Čiháková, J. 1984:* Pražská keramika 11.–13.století. In: *Ječný et al., Praha v raném středověku. Archaeologica Pragensia* 5, 257–262.

- Čiháková, J. 1999: Malá Strana od pravěku do vrcholného středověku. In: P. Vlček a kol., Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Praha, 11–27.
- Čiháková, J. 2000: Praha 1-Malá Strana, Valdštejnské náměstí čp. 17/III, nálezová zpráva o archeologickém výzkumu PÚPP č. 23/99, archiv ARÚ AV ČR č.j. 10084/2000.
- Čiháková, J. 2001: Raně středověké fortifikace na jižní hranici pražského levobřežního podhradí. In: M. Ježek – J. Klápště (eds.), *Mediaevalia archaeologica 3. Pražský hrad a Malá Strana*. Praha, 29–135.
- Čiháková, J. 2002: K dosavadnímu stavu poznání raně středověké Malé Strany, *Archeologické rozhledy* 54, 738–752.
- Čiháková, J. 2006: Praha 1-Malá Strana, Mostecká čp. 278. In: *Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2003–2004, Pražský sborník historický* 34, 332–334.
- Čiháková, J. 2008: Raně středověká hradba pod Hartigovským palácem na Malostranském náměstí, <http://www.archeopraha.cz/index.php?cid=189> [2008-01-25].
- Čiháková, J. – Dobrý, J. 1999: Dendrochronologie v pražském suburbii, *Archeologie ve středních Čechách* 3, 337–352.
- Čiháková, J. – Havrda, J. 1995: Praha 1-Malá Strana, Josefská čp. 42/III. In: *Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994, Pražský sborník historický* 28, 223–224.
- Čiháková, J. – Havrda, J. v tisku: Malá Strana v raném středověku. Stav výzkumu a rekapitulace poznání, *Archeologické rozhledy*.
- Čiháková, J. – Tvrdlík, R. 2000: Praha 1-Malá Strana, Valdštejnské náměstí čp. 17/III – Valdštejnský palác. In *Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1997–1998, Pražský sborník historický* 31, 362–364.
- Čulíková, V. 2008: Rostlinné makrozbytky z lokality Praha 1-Malá Strana Mostecká čp. 276/III, *Výzkum NPÚ ú. o. p. v hl. m. Praze č. 2007/05*. Rkp.
- Dobrý, J. 2007a: Zpráva o zpracování vzorku dřeva z lokality Praha 1-Malá Strana, Mostecká čp. 276/III, *Archeologický výzkum NPÚ ú. o. p. v hl. m. Praze č. 2007/05*. Archiv archeologického oddělení NPÚ ú. o. p. v hl. m. Praze. Rkp.
- Dobrý, J. 2007b: Zpráva o datování C¹⁴ vzorku dřeva z lokality Praha 1-Malá Strana Mostecká čp. 276/III, *Archeologický výzkum NPÚ ú. o. p. v hl. m. Praze č. 2007/05*. Archiv archeologického oddělení NPÚ ú. o. p. v hl. m. Praze. Rkp.
- Dragoun, Zd. 2007: Juditin most. In: O. Ševců a kol., *Karlův most*. Praha, 27–38.
- Havrda, J. 2004a: Praha 1-Malá Strana, Břetislavova ulice čp. 517/III. In: *Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2001–2002, Pražský sborník historický* 33, 341.
- Havrda, J. 2004b: Praha 1-Malá Strana, Mostecká čp. 282. In: *Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2001–2002, Pražský sborník historický* 33, 352–353.
- Havrda, J. 2007a: Praha 1-Malá Strana, Letenská ulice. In: *Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2005–2006, Pražský sborník historický* 35, 317–318.
- Havrda, J. 2007b: Praha 1-Malá Strana, Nerudova ulice čp. 226/III. In: *Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2005–2006, Pražský sborník historický* 35, 324–325.
- Havrda, J. – Podliska, J. 2003: Předběžné výsledky archeologického výzkumu v Nerudově ulici čp. 249/III na Malé Straně, *Výroční zpráva 2002 SPÚ v hl. m. Praze*, 89–96.
- Havrda, J. – Tryml, M. 2006: Neznámé raně středověké opevnění jižní části pražské Malé Strany, *Archaeologia historica* 31, 109–118.
- Havrda, J. – Tryml, M. 2007: Raně středověké opevnění Malé Strany v místě někdejší osady Nebovidy, *Muzejní a vlastivědná práce 44 / Časopis společnosti přátel starožitností* 114, 243–248.
- Hrdlička, L. 2000: Centrum raně středověké Prahy. In: *Wratislawia Antiqua 2. Centrum średniowiecznego miasta*. Wrocław a Europa środkowa. Wrocław, 191–214.
- Hendrychová, L. 2007: Praha-Mostecká ul. čp. 276/III, Malá Strana. Nálezová zpráva o xylotomární analýze. Archiv archeologického oddělení NPÚ ú. o. p. v hl. m. Praze. Rkp.
- Kyncl, T. 2002: Dendrochronologická analýza. *Archeologický výzkum Praha 1, Nerudova čp. 249/III*. Archiv archeologického oddělení NPÚ ú. o. p. v hl. m. Praze.
- Podliska, J. – Havrda, J. – Kovář, M. 2003: Dům čp. 249/III v Nerudově ulici na Malé Straně (příspěvek ke spolupráci archeologie a stavebně-historického průzkumu), *Staletá Praha* 24, 29–54.
- Sláma, J. 1988: Střední Čechy v raném středověku III. *Archeologie o počátcích přemyslovského státu*. *Praehistorica* 14. Praha.
- Tomková, K. 2000: Archeologie a minulost Hradčan. In: P. Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*. Praha, 11–16.

A CONTRIBUTION TO THE INVESTIGATION OF THE EARLY MEDIEVAL FORTIFICATION OF PRAGUE

Over the recent years, the amount of sources narrating about the medieval wood and clay wall belonging to the fortification system of Prague-Lesser Town (Praha-Malá strana) has increased significantly. The three most important sites (Josefská No. 42, Nerudova No. 249 a Karmelitská No. 387–Nebovidská No. 459), where the mentioned wall had been exposed, were at least preliminary made public (Čiháková 2001; Čiháková – Havrda 1995; Havrda – Podliska 2003; Havrda – Tryml 2006). In 2007 a rescue excavation in Mostecká Street No. 276 took place. Straight under the floor construction of the cellar, a wood and clay wall with a grillage structure and frontal stone covering was discovered. The discovered wall is part of an so far unknown line of early medieval fortification of Lesser Town. On the basis of scarce pottery finds and the results of radiocarbon dating, it was possible to date its origin to somewhere in the course of the 10th century.

The settlement development on the left riverside of the Prague basin was influenced by the morphology and position of this area, which is limited by the flow of the Vltava from one side, or better to say by its extinct Holocene riverbed, and by the slopes of the Petřín Hill and the Hradčany promontory. Space suitable for further settlement was therefore to be found to the south of the oldest core of the suburbium. The oldest wall encircled an area of 17.1 ha (central part of the outer bailey - i.e. the broader area of Malostranské Square, the so-called "historic core"). When another wall was built approximately 70 metres to the south of the older fortification, the fortified area of the suburbium increased just by 1.6 ha. It is necessary to add that this minor enlargement did not serve for development and common settlement activities, but that it was probably exclusively used as a space for communication. In this way, the area of the platform in front of the bridge across the river (assembly point) became part of the walled area. After a certain time period, another enlargement to the south followed, this time by about 240 m. An area of 7.5 more ha (part of southern Lesser Town) became part of the fortification of the southern glacis of the conurbation. It is still not certain whether some of the fortification lines were contemporary. It is possible that there was a walled area consisting of several parts, but these might just as well be enlargement phases of the fortified area, when a later fortification gradually took up the function of the earlier one, which perished. The size of the early medieval suburbium could have reached 36 ha, if we also add Prague castle, a fortified area of 40 ha must be taken into account.

A more precise reconstruction of the fortification of this early medieval conurbation is not possible. At the present state of processing of the results of recent archaeological excavations, it seems that the chronological classification of the individual fortification lines or their parts, or possibly a confirmation of the contemporaneity of the lines, would be quite difficult. The recent archaeological findings however demonstrate an unusual dynamics of the early medieval proto-urbanised settlement centre on the left riverside of the Vltava.

JAN HAVRDA

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV-ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V HL. M. PRAZE, NA PERŠTÝNĚ 12, 110 00 PRAHA 1